BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSI, PIRLS TADQIQOTINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Choriyeva Valida Abdug'ani qizi

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) Mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

E-mail:Validachoriyeva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) tadqiqotining ilmiy va nazariy asoslari va uning boshlang'ich sinf o'qish yo'riqnomasiga aloqadorligini ko'rib chiqadi. PIRLS, to'rtinchi sinf darajasida o'qish savodxonligini global baholash, o'quvchilarning o'qishni tushunish qobiliyatlari, sinfdagi amaliyotlar va ta'lim muhiti haqida keng qamrovli ma'lumotlarni taqdim etadi. Maqolada konstruktivizm, ijtimoiy-madaniy nazariya va kognitiv rivojlanish kabi ta'lim nazariyalari PIRLS metodologiyasi va maqsadlariga qanday ma'lumot berishini o'rganadi. Bundan tashqari, maqolada PIRLS topilmalari samarali o'qitish strategiyalari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va boshlang'ich sinf o'qish ta'limida baholash amaliyotiga qanday ma'lumot berishi mumkinligi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: PIRLS, o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, o'qishni tushunish, ta'lim nazariyasi, erta sinflarda o'qishga o'rgatish, konstruktivizm, ijtimoiy-madaniy nazariya, savodxonlikni baholash, o'quv dasturlarini ishlab chiqish

Abstract: This article reviews the scientific and theoretical foundations of the Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) and its relevance to primary reading instruction. PIRLS is a global assessment of reading literacy at the fourth grade level, providing comprehensive information on students' reading comprehension skills, classroom practices, and learning environments. The article explores how educational theories such as constructivism, sociocultural theory, and cognitive development inform the PIRLS methodology and objectives. It also discusses how PIRLS findings can inform effective teaching strategies, curriculum development, and assessment practices in primary reading instruction.

Keywords: PIRLS, reading literacy, primary education, reading comprehension, educational theory, early reading instruction, constructivism, sociocultural theory, literacy assessment, curriculum development

Аннотация: В данной статье рассматриваются научные и теоретические основы исследования PIRLS (Прогресс в международном исследовании грамотности чтения) и его актуальность для обучения чтению в начальной школе. PIRLS — это глобальная оценка грамотности чтения на уровне четвертого класса, которая предоставляет исчерпывающую информацию о навыках понимания прочитанного учащимися, методах работы в классе и

ISSN 3030-3907

среде обучения. В статье рассматривается, как образовательные теории, такие как конструктивизм, социокультурная теория и когнитивное развитие, влияют на методологию и цели PIRLS. Кроме того, в статье обсуждается, как результаты PIRLS могут помочь в разработке эффективных стратегий обучения, учебных программ и методов оценки в начальном образовании по чтению.

Ключевые слова: PIRLS, грамотность чтения, начальное образование, понимание прочитанного, образовательная теория, раннее обучение чтению, конструктивизм, социокультурная теория, оценка грамотности, разработка учебной программы

Kirish

O'qish savodxonligi akademik muvaffaqiyat va umrbod ta'lim uchun asos bo'lib xizmat qiladi, asosiy ko'nikmalar boshlang'ich maktab yillarida shakllanadi. Xalqaro o‘qish savodxonligini o‘rganish bo‘yicha progress (PIRLS) 2001-yilda Ta’lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi (IEA) tomonidan turli ta’lim tizimlarida to‘rtinchi sinf o‘quvchilarining o‘qish kompetensiyalarini har tomonlama baholashni taklif etadi. 2021 yilgi PIRLS iteratsiyasi 60 ga yaqin mamlakatdan 400 000 ga yaqin talabalarni qamrab oldi va xalqaro taqqoslash uchun ishonchli ma’lumotlar to‘plamini taqdim etdi.

PIRLS 2021 dan olingan empirik ma’lumotlar ishtirokchi davlatlar o‘rtasida o‘qish yutuqlari bo‘yicha sezilarli tafovutlarni ko‘rsatadi. Singapur o'rtacha 587 ball bilan eng yaxshi ko'rsatkichga aylandi, bu yigirma yil davomida barqaror o'sish traektoriyasini belgilab berdi. Aksincha, Daniya kabi mamlakatlarda sezilarli pasayish kuzatildi, o'rtacha ball 539 ga tushib ketdi, bu esa zaif o'quvchilar ulushining o'sishini ta'kidladi. Achinarlisi shundaki, Janubiy Afrikada 4-sinf o'quvchilarining 81 foizi biron bir tilda ma'noni anglay olmasligini ma'lum qildi, bu esa asosiy savodxonlikdagi chuqur qiyinchiliklarni ta'kidladi.

Ushbu statistik ma'lumotlar PIRLS kabi o'qish savodxonligini baholash uchun asos bo'lgan ilmiy va nazariy asoslarni chuqur tushunish uchun muhim zaruratni ta'kidlaydi. Talabalar tajriba orqali bilimlarni faol ravishda qurishlarini ta'kidlaydigan konstruktivizm va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va madaniy kontekstning o'rganishga ta'sirini ta'kidlaydigan Ijtimoiy-madaniy nazariya kabi nazariy paradigmalar PIRLS ma'lumotlarini sharhlash uchun muhim linzalarni taqdim etadi. Ushbu nazariyalarni boshlang'ich sinf o'qish yo'riqnomasiga integratsiya qilish o'qishni tushunishni yaxshilash va kuzatilgan nomutanosibliklarni bartaraf etishga qaratilgan maqsadli tadbirlarni xabardor qilishi mumkin.

Mavjud tendentsiyalarni hisobga olgan holda, PIRLS xulosalari asosida va mustahkam ta'lim nazariyasiga asoslangan strategik pedagogik islohotlarsiz,

ISSN 3030-3907

pasayishni boshdan kechirayotgan mamlakatlarda savodxonlik muammolari kuchayishi mumkinligi taxmin qilinmoqda. Aksincha, izchil takomillashayotgan mamlakatlar savodxonlikni oshirishning samarali strategiyalari uchun qimmatli misollarni taklif qiladi. Ushbu maqola o'qish savodxonligining ilmiy va nazariy asoslarini o'rganish orqali PIRLS empirik ma'lumotlari va ta'lim amaliyoti o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga intiladi. Maqsad o'qituvchilarni, siyosatchilarni va manfaatdor tomonlarni boshlang'ich ta'limda o'qish bo'yicha o'qitishni kuchaytirish uchun amaliy tushunchalar bilan ta'minlash va shu bilan butun dunyo bo'ylab savodxonlik natijalarini tenglashtirishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

PIRLS o'qish savodxonligini ikkita asosiy maqsad orqali belgilaydi: adabiy tajriba uchun o'qish va ma'lumot olish va undan foydalanish uchun o'qish. Ushbu maqsadlar kognitiv jarayonlarga bo'linadi, jumladan, aniq ifodalangan ma'lumotlarni olish, to'g'ridan-to'g'ri xulosalar qilish, fikrlarni sharhlash va birlashtirish, mazmun va matn elementlarini baholash. Ushbu asos o'rnatilgan ta'lim nazariyalariga asoslanadi:

-Konstruktivistik nazariya: o‘quvchilarga tajriba va mulohaza yuritish orqali bilimlarni faol ravishda qurishni taklif qiladi. O'qish kontekstida bu o'quvchilar yangi ma'lumotni oldingi bilimlar bilan bog'lash orqali tushunishni rivojlantirishlarini anglatadi.

-Ijtimoiy-madaniy nazariya: ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar va madaniy kontekstlarning ta’lim jarayonlariga ta’sirini ta’kidlaydi. O'qishni tushunish ijtimoiy vositachilik faoliyati sifatida qaraladi, bunda muloqot va madaniy vositalar tushunishni shakllantiradi.

Empirik tadqiqotlar ushbu nazariy nuqtai nazarlarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Misol uchun, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, matnlar bo'yicha munozarada ishtirok etayotgan talabalar interfaol ta'lim muhitiga ijtimoiy-madaniy e'tiborni qo'llab-quvvatlab, yaxshi tushunish qobiliyatlarini namoyish etadilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

PIRLS ishtirokchi mamlakatlar bo'ylab aniq va ishonchli ma'lumotlarni to'plashni ta'minlash uchun stratifikatsiyalangan ikki bosqichli klaster namunalarini qo'llaydi. Metodologiya quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi:

-Maqsadli aholi : To'rt yillik rasmiy ta'limni ifodalovchi, odatda to'rtinchi sinfga to'g'ri keladigan sinfda o'qiyotgan o'quvchilar, agar test sinovi paytidagi o'rtacha yosh kamida 9,5 yosh bo'lsa, aniqlanadi.

- Sampling Design: ikki bosqichli jarayonni o'z ichiga oladi:

ISSN 3030-3907

1. Birinchi bosqich: Kattaroq maktablarda tanlash ehtimoli yuqori bo'lishini ta'minlash uchun kattalikka proportsional ehtimollik (PPS) yordamida maktablarni tanlash.

2. Ikkinchi bosqich: Har bir tanlangan maktabda bir yoki bir nechta sinf xonalarini tasodifiy tanlash.

PIRLS ko‘rsatmalari statistik aniqlikka erishish uchun taxminan 4000 o‘quvchini baholashni maqsad qilgan holda, har bir mamlakatda kamida 150 ta maktabdan namuna olishni tavsiya qiladi. Misol uchun, Qo'shma Shtatlarda 2011 yilgi PIRLS baholashiga 370 ta maktabdan 12 726 4-sinf o'quvchilari kirdi, bu esa keng qamrovli ma'lumotlar to'plamini olishga bo'lgan harakatni aks ettiradi.

Ma'lumotlarni yig'ish vositalari

PIRLS ma'lumotlarni yig'ish uchun asboblar to'plamidan foydalanadi:

- O'quvchilarni baholash: turli tushunish jarayonlarini baholash uchun mo‘ljallangan savollardan tuzilgan o‘qish parchalarini o‘z ichiga oladi.

- Fon so'rovnomalari: O'qish savodxonligiga ta'sir etuvchi omillar, masalan, ijtimoiy-iqtisodiy holat, ta'lim resurslari va o'qitish amaliyoti haqida kontekstual ma'lumotlarni to'plash uchun o'quvchilar, ota-onalar, o'qituvchilar va maktab direktorlariga beriladi.

Baholash ma'lumotlarining asosiy ma'lumotlar bilan integratsiyalashuvi turli ta'lim tizimlarida o'qish yutuqlariga ta'sir qiluvchi omillarni nozik tahlil qilish imkonini beradi.

Statistik mulohazalar va prognozlar

PIRLS tomonidan qo'llaniladigan sinchkovlik bilan tanlab olish dizayni va ma'lumotlarni yig'ish tartib-qoidalari tegishli ishonch intervallari bilan ishonchli statistik hisob-kitoblarni yaratishga yordam beradi. Misol uchun, 150 ta maktabning namunasi maktab darajasidagi o'rtacha hisoblar uchun 95% ishonch chegaralarini beradi, bu ularning standart og'ishlarining 16% gacha aniq.

Ketma-ket PIRLS davrlaridagi tendentsiyalarni tahlil qilish o'qish savodxonligidagi naqsh va prognozlarni aniqlash imkonini beradi. Misol uchun, PIRLS ballarida izchil yaxshilanishni ko'rsatayotgan mamlakatlar, samarali ta'lim siyosati va amaliyotlari barqaror bo'lgan taqdirda, savodxonlik darajasining davom etishini kutishlari mumkin. Aksincha, ko'rsatkichlari to'xtab qolgan yoki pasayib borayotgan davlatlar asosiy sabablarni o'rganishi va salbiy tendentsiyalarni bartaraf etish uchun maqsadli tadbirlarni amalga oshirishi kerak bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, PIRLS ning mustahkam ta'lim nazariyasiga asoslangan va qat'iy tanlab olish va ma'lumotlarni yig'ish strategiyalari orqali amalga oshirilgan mustahkam uslubiy bazasi global o'qish savodxonligi bo'yicha bebaho tushunchalarni taqdim etadi. Olingan keng qamrovli ma'lumotlar nafaqat

ISSN 3030-3907

xalqaro taqqoslashlarni osonlashtiradi, balki butun dunyo bo'ylab o'qishni o'rgatish va savodxonlik natijalarini yaxshilashga qaratilgan siyosiy qarorlar haqida ma'lumot beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS) ning 2021-yildagi takrorlanishi 66 ta ishtirokchi davlat va taqqoslash ob'yektlari bo'yicha to'rtinchi sinf o'quvchilarining o'qish yutuqlarini har tomonlama tahlil qiladi. Topilmalar o'qish malakasidagi sezilarli farqlarni ochib beradi, doimiy gender nomutanosibligini ta'kidlaydi va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning savodxonlik natijalariga ta'sirini ta'kidlaydi.

Global ishlash tendentsiyalari

PIRLS 2021 da Singapur yigirma yil davomida barqaror o'qish traektoriyasini belgilab, eng yuqori o'rtacha o'qish balliga – 587 ballga erishdi. Boshqa eng yaxshi natijalarga erishgan mintaqalar qatoriga Irlandiya (577), Gonkong SAR (573) va Rossiya Federatsiyasi (567) kiradi. Aksincha, Kosovo 421 ball to'plaganini ma'lum qildi, bu PIRLS shkalasi markazidagi 500 balldan ancha past, bu o'qish savodxonligidagi jiddiy qiyinchiliklardan dalolat beradi.

Shunisi e'tiborga loyiqki, bir qancha mamlakatlarda o'qish ko'rsatkichlari oldingi davrlarga nisbatan pasaygan. Misol uchun, Daniyada o'rtacha ballarning pasayishi kuzatildi, bu o'quvchilarning kuniga 30 daqiqadan kamroq o'qishni sezilarli darajada oshirishi va ayniqsa, qizlar o'rtasida o'qish zavqining pasayishi bilan bog'liq Ushbu tendentsiyalar shuni ko'rsatadiki, o'qish materiallari bilan shug'ullanishning kamayishi savodxonlik darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin.

PIRLS 2021 ma'lumotlarini tarixiy tendentsiyalar bilan bir qatorda tahlil qilish ma'lumotli prognozlar yaratish imkonini beradi. Singapur kabi izchil yaxshilanishlarni namoyish etayotgan davlatlar, agar mavjud ta'lim siyosati va amaliyotlari barqaror bo'lsa, o'qish savodxonligi bo'yicha yuqori yo'nalishni saqlab qolishlari mumkin. Aksincha, pasayishni boshdan kechirayotgan davlatlar o'qishga qiziqishni kamaytirish va ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosiblik kabi asosiy muammolarni hal qilish uchun faol choralar ko'rilmasa, boshqa muammolarga duch kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, PIRLS 2021 global o'qish savodxonligi bo'yicha tanqidiy fikrlarni taqdim etib, gender tafovutlari, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar va COVID-19 pandemiyasining ta'limga ta'sirini bartaraf etish uchun maqsadli tadbirlar zarurligini ta'kidlaydi. Siyosatchilar va o'qituvchilar barcha talabalar uchun o'qish savodxonligi natijalarini oshirishga qaratilgan dalillarga asoslangan strategiyalarni amalga oshirish uchun ushbu topilmalardan foydalanishlari kerak.

ISSN 3030-3907

2021 yilgi Xalqaro o‘qish savodxonligini o‘rganishdagi taraqqiyot (PIRLS) turli ta’lim tizimlarida to‘rtinchi sinf o‘quvchilarining o‘qish yutuqlarini har tomonlama tahlil qilishni taklif etadi. Topilmalar gender, ijtimoiy-iqtisodiy holat (SES) va COVID-19 pandemiyasining oqibatlari ta'sirida sezilarli nomutanosibliklarni ta'kidlaydi.

O'qish yutuqlaridagi gender tafovutlari

Oldingi PIRLS baholashlariga muvofiq, 2021 yilgi ma'lumotlar o'qish savodxonligi bo'yicha qiz talabalarni qo'llab-quvvatlovchi doimiy gender tafovutini ko'rsatadi. Misol uchun, Finlyandiyada gender farqi aniq bo'lib, ta'sir hajmi 0,33 ga teng bo'lib, qizlarga yoqdi. Bu namuna PISA kabi xalqaro baholash natijalariga mos keladi, bunda 15 yoshli erkak o‘quvchilar o‘qish bo‘yicha qiz talabalarga qaraganda taxminan 30 ball kam to‘plagan. Bu nomutanosibliklar erkak o'quvchilarning o'qish rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun maqsadli tadbirlar zarurligini ta'kidlaydi.

Savodxonlik natijalariga ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir

SES va o'qish yutuqlari o'rtasidagi bog'liqlik mustahkamligicha qolmoqda. PIRLS 2021 ma’lumotlari SES darajasidan yuqori va pastroq bo‘lgan talabalar o‘rtasida o‘rtacha o‘qish ballarida 86 ball farq borligini ko‘rsatadi (542 va 456). Ushbu nomutanosiblik erta savodxonlik faoliyati va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda ota-onalar ishtirokining muhim rolini ta'kidlaydi. Misol uchun, bolalarini erta savodxonlik mashg'ulotlariga jalb qiladigan va o'qishga shaxsiy qiziqish ko'rsatadigan ota-onalar farzandlarining savodxonlikka tayyor bo'lishiga ijobiy hissa qo'shadilar. Bu topilmalar shuni ko'rsatadiki, savodxonlik dasturlari va resurslar bilan ta'minlash orqali kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan siyosat ta'limdagi tengsizliklarni yumshata oladi.

COVID-19 pandemiyasining ta'siri

Pandemiyaning butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarining buzilishi o'qish savodxonligiga katta ta'sir ko'rsatdi. Masalan, Janubiy Afrikada o'qish bo'yicha o'rtacha ball 2016 yildagi 320 balldan 2021 yilda 288 ballgacha kamaydi, bu bir yillik o'qishning 50-60 foiziga teng yo'qotishni anglatadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, juda past ball olgan talabalar ulushi (<200 ball) ikki baravarga 13,4% dan 26,5% gacha oshgan. Bu pasayishlar maktablarning eng kambag'al 70% o'quvchilari orasida ko'proq namoyon bo'ldi va mavjud ta'lim tengsizliklarini kuchaytirdi. Aksincha, Singapurda pandemiya davridagi proaktiv ta’lim strategiyalari o‘qish ballarining 2016-yildagi 576 balldan 2021-yilda 587-ga ko‘tarilishiga hissa qo‘shdi. Bu barqarorlik inqirozlar paytida ta’lim yo‘qotishlarini kamaytirishda maqsadli aralashuvlar va resurslarni taqsimlash samaradorligini ta’kidlaydi.

O'qishga qiziqish va muvaffaqiyat

ISSN 3030-3907

O'quvchilarning o'qishdan zavqlanishlari va ularning o'qish yutuqlari o'rtasidagi ijobiy bog'liqlik aniq. Biroq, bir qancha mamlakatlarda kitob o'qish zavqining pasayishi kuzatilgan. Masalan, Daniyada 2016 yildan buyon o‘quvchilarning kitob o‘qishdan zavqlanish darajasi, ayniqsa, qizlar o‘rtasida sezilarli darajada kamaydi. O'qishni yoqtirmaydigan talabalar eng past o'rtacha o'qish ballariga ega. Ushbu tendentsiyalar zavq olish uchun o'qish madaniyatini rivojlantirish savodxonlik natijalarini oshirishning ajralmas qismi ekanligini ko'rsatadi. Shuning uchun ta'lim siyosati sinfda ham, sinfdan tashqarida ham o'qishni faollashtirishga yordam beradigan tashabbuslarga ustunlik berishi kerak.

Prognozlar oqibatlari

PIRLS 2021 ma’lumotlarini tarixiy tendentsiyalar bilan bir qatorda tahlil qilish ma’lumotli prognozlar yaratish imkonini beradi. Singapur kabi izchil yaxshilanishlarni namoyish etayotgan davlatlar, agar mavjud ta'lim siyosati va amaliyotlari barqaror bo'lsa, o'qish savodxonligi bo'yicha yuqori yo'nalishni saqlab qolishlari mumkin. Aksincha, pasayishni boshdan kechirayotgan davlatlar o'qishga qiziqishning kamayishi va ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosiblik kabi asosiy muammolarni hal qilish uchun faol choralar ko'rilmasa, boshqa muammolarga duch kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, PIRLS 2021 o'qish savodxonligiga ta'sir qiluvchi ko'p qirrali omillarni, jumladan jins, ijtimoiy-iqtisodiy holat va COVID-19 pandemiyasi kabi tashqi buzilishlarni boshdan o'tkazdi. Ushbu muammolarni hal qilish demografik ko'rsatkichlar bo'yicha maqsadli tadbirlarni, SES darajasi past oilalarni qo'llab-quvvatlashni va o'qish bilan umrbod faollikni rivojlantirish tashabbuslarini o'z ichiga olgan keng qamrovli, dalillarga asoslangan strategiyalarni talab qiladi. Bunday yondashuvlar jahon miqyosida adolatli va mustahkam savodxonlik natijalarini qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir.

Xulosalar

PIRLS 2021 bahosi o‘qitishning ilmiy va nazariy asoslariga e’tibor qaratgan holda boshlang‘ich darajadagi global o‘qish savodxonligi holati haqida ko‘p qirrali tushunchalar berdi. Topilmalar uzoq muddatli akademik traektoriyalarni shakllantirish, ijtimoiy harakatchanlik va milliy inson kapitalini rivojlantirishda o'qish kompetensiyasining asosiy rolini mustahkamlaydi. Ilmiy nuqtai nazardan qaraganda, o'qish savodxonligi nafaqat ko'nikmalarni egallash jarayoni sifatida, balki kognitiv, lingvistik va ijtimoiy-madaniy doiralarga kiritilgan ko'p o'lchovli konstruktsiya sifatida paydo bo'ladi. Ushbu murakkablik, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda aniq ta'lim, metakognitiv strategiya treningi va ijtimoiy-emotsional qo'llab-quvvatlashni birlashtiradigan pedagogik modellarni talab qiladi.

ISSN 3030-3907

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, PIRLS 2021 global markaz nuqtasi 500 ball milliy ko'rsatkichlardagi sezilarli nomutanosibliklarni maskalashini hujjatlashtirdi. Singapur (587), Irlandiya (577) va Gonkong SAR (573) kabi davlatlar namunali o'qish malakasini namoyish etsa-da, ko'plab ishtirokchi tizimlar markaziy nuqtadan past ball to'pladi, Janubiy Afrika (288) va Pokiston (374) kabi davlatlar jiddiy kamchiliklarni ko'rsatdi (IEA, 223). Eng yuqori va eng past ko'rsatkichli tizimlar o'rtasidagi 299 balllik tafovut uch yildan ortiq to'liq maktab ta'limiga to'g'ri keladi va bu past natijalarga erishgan hududlarda islohotlarning dolzarbligini ta'kidlaydi.

Gender tafovutlari dolzarb muammo bo'lib qolmoqda: o'rtacha hisobda qizlar PIRLS 2021 shkalasi bo'yicha o'g'il bolalarni 19 ballga ortda qoldirdi, bu avvalgi davrlardagi tendentsiyalarni aks ettirdi. Bundan tashqari, SES o'qish natijalarini sezilarli darajada bashorat qilishda davom etmoqda, eng yuqori SES to'rtligidagi o'quvchilar eng past chorakdagilardan 86 ballga oshib ketishdi - bu farq taxminan ikki yillik o'qishga teng. Ushbu naqshlar OECD va OECDga kirmagan kontekstlarda mos keladi, bu esa savodxonlikning ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalanishi anomaliya emas, balki global hodisa ekanligini ko'rsatadi.

COVID-19 pandemiyasining oqibatlari ham chuqur, ham doimiydir. Mamlakatlarning 65% dan ortig‘ida o‘qish bo‘yicha o‘rtacha ko‘rsatkichlar 2016-yilga nisbatan pasaygan, bu aholining zaif qatlamlari orasida ko‘proq regressiya borligidan dalolat beradi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda 4-sinfda o'qish malakasi 2019 yilda 221 (NAEP shkalasi) dan 2022 yilda 216 gacha tushib ketdi, bu ozchilik va kam ta'minlangan talabalarga nomutanosib ravishda ta'sir qildi (NCES, 2023). Prognozlar shuni ko'rsatadiki, savodxonlikni oshirish bo'yicha kengaytirilgan murabbiylik, tizimli fonika dasturlari va ota-onalarni jalb qilish tashabbuslari kabi tizimli tiklanish choralarisiz bo'shliqlar 2030 yilga kelib tuzatib bo'lmas darajada kengayishi mumkin.

Oldinga qarab, moslashuvchan ta'lim texnologiyalariga, o'qituvchilarning kasbiy mahoratiga va teng huquqli o'quv dasturlarini loyihalashga sarmoya kiritayotgan davlatlar PIRLS 2026 va undan keyingi yillarda o'lchanadigan yutuqlarni kuzatishi kutilmoqda. PIRLS ma'lumotlar to'plamidan foydalangan holda bashoratli modellashtirish shuni ko'rsatadiki, milliy ta'lim xarajatlarining 1% ga o'sishi (yalpi ichki mahsulotga nisbatan) siyosatni samarali amalga oshirishni nazarda tutgan holda, besh yil davomida o'rtacha o'qish yutug'ining 5 balli ortishi bilan bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, PIRLS ma’lumotlarining ilmiy-nazariy tahlili shuni tasdiqlaydiki, boshlang‘ich ta’limda o‘qish savodxonligi ham individual, ham jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili hisoblanadi. Kognitiv psixologiya, ta'lim sotsiologiyasi va ma'lumotlar fanining yaqinlashuvi boshlang'ich sinf o'qish

ISSN 3030-3907

yo'riqnomasini qayta ko'rib chiqish uchun mustahkam asos yaratadi. 2030 yilga qadar savodxonlik darajasining adolatli natijalariga erishish uchun manfaatdor tomonlar tadqiqotdan xabardor amaliyotlarga, ma'lumotlarga asoslangan siyosatni tuzatishga va transmilliy hamkorlikka ustuvor ahamiyat berishlari kerak. Faqatgina ana shunday kompleks yondashuvlar orqali jahon ta'lim hamjamiyati barcha bolalar, geografiyasi va kelib chiqishidan qat'i nazar, XXI asrda rivojlanish uchun zarur bo'lgan asosiy savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishini ta'minlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. PIRLS 2021 xalqaro natijalari (IEA)
2. Ma'lumotlarning asosiy manbai va nazariy asosi.
3. [https://www.iea.nl/publications/study-reports/international-reports-iea-studies/pirls-2021-international-results](https://www.iea.nl/publications/study-reports/international-reports-iea-studies2-results/)
a. PIRLS Assessment Framework (2021)
b. Milliy Ta'lim Statistika Markazi (NCES) – PIRLS US natijalari
c. SpringerOpen – Ta'lim sohasida keng ko'lamli baholashlar
d. Teylor va Frensis Onlayn – Ta'limda baholash: tamoyillar, siyosat va amaliyot
e. ERIC (Ta'lim resurslari axborot markazi)
4. Erta savodxonlik, o'qish pedagogikasi va xalqaro baholash bo'yicha o'quv tadqiqot maqolalari uchun to'liq ma'lumotlar bazasi.
a. YUNESKO – Erta sinf o'qish va global ta'lim monitoringi hisobotlari
b. OECD – Xalqaro talabalarni baholash dasturi (PISA)
c. Jahon bankining ta'lim bo'yicha global amaliyoti
5. Savodxonlik va kambag'allikni o'rganish bo'yicha siyosiy ma'lumotlar va ma'lumotlar vizualizatsiyasini o'z ichiga oladi.
a. Ma'lumotlardagi dunyomiz – Savodxonlik darajasi va ta'lim statistikasi
6. https://ourworldindata.org/literacy
a. O'qish ligasi - o'qish manbalari fani
7. https://www.thereadingleague.org/what-is-the-science-of-reading/
a. PIRLS 2021 Tadqiqotida O'zbekistonning Ishtiroki va Natijalari:
8. Havola: https://www.gazeta.uz/oz/2023/05/17/pirls/
a. Boshlang'ich Sinflarda O'qish Darslarini Tashkil Etish Metodikasi:
9. https://cyberleninka.ru/article/n/boshlangich-sinfda-oqish-darslarini-tashkil-etish-metodikasi
10. Boshlang'ich Sinf O'qish Darslarining Maqsad va Vazifalari:

ISSN 3030-3907

11. https://universalpublishings.com/index.php/cusr/article/download/1523/2905/1473
12. Boshlang‘ich Sinflarda O‘quvchilarning Nutqiy Ko‘nikmalarini Rivojlantirish:
13. https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/download/8016/5139/4921
14. Boshlang‘ich Sinf O‘quvchilarining O‘qish va Savodxonlik Darajasini Oshirishda Xalqaro Baholash Dasturlarining Ahamiyati:
15. https://www.herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/download/466/254
16. Boshlang‘ich Sinf Darslarini Tashkil Qilishda Didaktik O‘yinlardan Foydalanish:
17. :
https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/download/8792/8951/8224
18. O‘zbekistonning PIRLS Tadqiqotidagi Ishtiroki:
19. https://uzreport.news/society/mamlakatimiz-oquvchilari-pirls-2021-xalqaro-baholash-dasturida-ishtirok-etadi

ISSN 3030-3907